BOGDAN MARINESCU

OBSERVAŢII ASUPRA REPERTORIULUI LINGVISTIC PE BAZA DATELOR DIN ALR I

Am adoptat termenul „repertoriu lingvistic (verbal)" pentru a preciza obiectivele – limitate – şi conţinutul specific al cercetării întreprinse. Ca termen tehnic, folosit ca atare mai ales în cercetările de sociolingvistică, „repertoriul lingvistic" denumeşte, în general, *ansamblul* mijloacelor expresive, comunicative aflate la dispoziţia membrilor unei comunităţi lingvistice şi, în special, *inventarul* de varietăţi lingvistice (sisteme, coduri etc.) identificabile într-o comunitate lingvistică dată, indiferent de dimensiunile acesteia (de la un grup restrâns de indivizi, până la comunitatea naţională). În consecinţă, observaţiile noastre încearcă să valorifice datele din ALR I pentru identificarea şi izolarea unor varietăţi lingvistice distincte, ca unităţi constituente, de inventar ale repertoriului verbal românesc, fără a se referi, însă, şi la raporturile genetice (de filiaţie) sau la relaţiile genetice dintre acestea. Or, izolarea unor varietăţi distincte – obiectivul cercetării întreprinse – este echivalentă cu delimitarea discontinuităţii în domeniul lingvistic investigat[1]. În schimb, elementele de continuitate lingvistică, relevate în lucrarea noastră, nu constituie, prin virtuţile lor de a defini afinităţi genetice sau structurale şi relaţii de subordonare între diferitele varietăţi, un obiectiv în sine, ci sunt efectul inerent al metodei de analiză adoptate.

Ne propunem, aşadar, să abordăm, dintr-o perspectivă strict sincronică, tipologică – în măsura posibilităţilor – variaţia lingvistică, aşa cum se reflectă în ALR I (vol. I, II), în scopul de a identifica varietăţi lingvistice distincte, componente ale repertoriului verbal românesc.

Utilizarea unui astfel de corpus de date lingvistice este, desigur, insolită, pentru că atlasele lingvistice naţionale sunt orientate spre „vorbirea populară". Metodologia lor este edificatoare în această privinţă: alegerea informatorilor şi

---

[1] În aceeaşi serie terminologică cu „repertoriul lingvistic", un „diasistem" (în accepţia clasică a termenului) sau o „structură stilistică" constituie, în schimb, imagini, în principiu, integrale ale echilibrului dintre continuu şi discontinuu în domeniul lingvistic investigat; „structura stilistică" conţine în plus şi specificarea relaţiilor dintre unităţile constituente (vezi, de exemplu, I. Coteanu, *Structura stilistică a limbii*, în *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1967, p. 211-221).

DACOROMANIA serie nouă, II, 1996-1997, Cluj-Napoca, p. 111-120

stabilirea rețelei de localități de anchetat, operate pe baza unui set de criterii mai mult sau mai puțin explicite, reprezintă de fapt o suită de selecții și, implicit, de restrângeri succesive, care vizează izolarea unei singure varietăți din repertoriul verbal al comunității investigate – idiomul folosit în așezări rurale vechi, îndepărtate de centrele urbane mari (deci, mai puțin expuse influenței acestora), de vorbitori țărani, localnici, cu instrucție școlară minimă și cu contacte sociale extracomunitare cât mai reduse. În aceste condiții, variația lingvistică înregistrată este exclusiv de natură geografică, diatopică și constituie, ca atare, obiectul de studiu al dialectologiei clasice. Abateri de la această metodologie clasică au fost înregistrate, desigur, în elaborarea unor atlase lingvistice – AIS, ALR etc. O investigare sistematică a repertoriului verbal, în complexitatea lui, a fost concepută și realizată într-un atlas lingvistic mai puțin cunoscut: *Atlasul lingvistic al Noii Anglii* (LANE)[2]. În acest atlas, consacrat regiunii nord-estice a Statelor Unite, au fost chestionați, în fiecare localitate, informatori aparținând la trei tipuri socioculturale distincte și la două categorii de vârstă[3].

Conceput independent și realizat în aceeași perioadă cu LANE (al cărui prim volum, apărut în 1939, valorifică anchetele desfășurate între 1931 și 1933), ALR I urmărește obiective similare: „spre a nu neglija limba claselor culte, am urmat o sugestie ce ne-a fost făcută de dl. profesor D. Caracostea și am chestionat și trei dintre scriitorii noștri consacrați: d-nii I. A. Brătescu-Voinești (muntean), M. Sadoveanu (moldovean) și I. Agârbiceanu (transilvănean)”[4]. Materialul lingvistic rezultat din această anchetă paralelă a fost publicat în cele două volume apărute, în subsolul fiecărei hărți sub siglele *B* (= I. A. Brătescu-Voinești), *S* (= M. Sadoveanu), *A* (= I. Agârbiceanu) și cuprinde răspunsuri (și, în note, comentarii ale scriitorilor) la 292 de chestiuni (din cele 302 exploatate în cele două volume) referitoare la corpul omenesc, boli, familie, naștere, botez, copilărie, nuntă, moarte.

Dintre foarte puținele referiri la această importantă inovație metodologică, am ales-o, pentru a o cita în întregime, pe aceea a lui Sextil Pușcariu, pentru că ea conține o evaluare globală a rezultatelor anchetei: „... atlasul nostru redă vorbirea țărănească. Au fost cercetate, ce-i drept, și câteva orașe, totuși foarte puține numai. Pentru a nu fi unilaterali, am introdus o inovație, pe care o recomandăm și altora. Am chestionat trei scriitori unanim apreciați, membri ai

---

[2] R. I. McDavid Jr., V. G. McDavid, *Linguistic Atlas of New England*, în „Orbis", I, 1952, nr. 1, p. 95-103.

[3] Evaluarea critică făcută, la începutul deceniului al VI-lea, dintr-o perspectivă strict sociologică, metodologiei propuse de dialectologi în LANE a amorsat interesul pentru cercetarea variației lingvistice diastratice cu instrumente riguroase în limitele unei discipline noi, cu obiect specific de studiu – sociolingvistica.

[4] ALR I, vol. I, *Prefața*, p. 5.

Academiei Române, din cele trei provincii principale ale României (Muntenia, Moldova şi Transilvania). Nu numai pronunţarea lor, care păstrează un accent localnic mai puternic decât s-ar crede, este interesantă, ci şi modul în care reacţionează cineva care este obişnuit să caute în vocabular cuvântul potrivit în fiecare ocazie, dacă este chemat să denumească spontan termenul pentru o noţiune. Căci răspunsurile sunt mai puţin precise ca la omul simplu şi constau dintr-o întreagă serie de sinonime în care scriitorii îşi dau silinţa să stabilească nuanţe semantice"[5].

Observaţiile făcute de autorii ALR I, citate mai sus, constituie, de altfel, cadrul general şi, implicit, conţinutul cercetării noastre. Vom încerca, în cele ce urmează, să realizăm identificarea unor varietăţi lingvistice distincte („vorbirea ţărănească", „limba claselor culte"), definirea în termeni expliciţi a ceea ce Sextil Puşcariu numeşte „accentul localnic" al scriitorilor chestionaţi şi, în final, caracterizarea unităţilor lingvistice rezultate în urma analizei.

Identificarea unor varietăţi lingvistice, ca unităţi distincte în cadrul repertoriului verbal, este determinată, evident, de prezenţa trăsăturilor lingvistice specifice, discriminatorii. Pentru aceasta, am adoptat procedeele curent utilizate în dialectologie în analiza sincronică, tipologică. În principiu, unităţile sunt caracterizate prin trăsăturile lingvistice (eventual, prin toate acestea) identificabile în textele avute la dispoziţie. Dar determinarea „dialectal" este atribuită unei trăsături lingvistice nu numai pentru că apare într-o unitate dialectală (grai, subdialect etc.), ci, în primul rând, în măsura în care aceasta diferă de trăsătura corespondentă ocurentă într-o altă unitate dialectală (sau în limba literară). În mod analog, am avut în vedere, în cele ce urmează, astfel de „corespondenţe", alcătuite, fiecare în parte, din câte un membru care reprezintă o trăsătură lingvistică (fonetică, morfologică sau lexicală) aparţinând unei varietăţi lingvistice (de exemplu, idiolectelor scriitorilor) şi un altul, reprezentând trăsătura corespondentă dintr-o altă varietate (de exemplu, din graiurile populare locale reflectate în ALR I). Aceste corespondenţe evidenţiază, pe de o parte, elemente diferenţiatoare, cu valoare tipologică (dacă membrii lor sunt constituiţi din trăsături distincte) – le numim aici *heteromorfisme* – şi, pe de altă parte, elemente comune (când membrii sunt reprezentaţi prin trăsături identice) – *izomorfisme*[6]. Întrucât am identificat heteromorfisme (şi idiomorfisme) în două etape succesive ale analizei – în urma comparării, mai întâi, a idiolectelor scriitorilor cu graiurile populare (*B* – cu graiurile munteneşti, *S* – cu cele moldoveneşti şi *A* – cu cele ardeleneşti) şi, apoi, a idiolectelor

[5] Sextil Puşcariu, *Der rumänische Sprachatlas*, în „Archiv für die gesamte Phonetik", Band II, erste Abteilung, Heft 2, 1933, p. 115.

[6] Considerarea tuturor heteromorfismelor şi izomorfismelor identificate ar permite definirea în termeni cantitativi a distanţei lingvistice dintre idiomurile avute în vedere.

scriitorilor între ele, am specificat aceasta prin adăugarea unui indice numeric: (1), în primul caz, (2), în cel de-al doilea.

Prezența unor diferențe lingvistice în raport cu graiurile populare locale (heteromorfisme 1, în terminologia adoptată aici) este semnalată în termeni expliciți chiar de cei trei scriitori chestionați[7]: *B*: nu zic niciodată *deşte* „degete" (h. 50), țăranii zic *lele, leică* „termen de adresare pentru sora mai mare" (h. 164); *S*: în Moldova se numesc *gîțe* „cozi din păr împletit" (h. 10), în Moldova se zice *criiăr* „creier" (h. 13), popular se zice şi *măsé* „măsea" (h. 30), țăranul zice *plămîi* „plămîn; plămîni" (h. 45), în Moldova nu se cunoaşte cuvântul *coapsă* (h. 56), în Moldova se zice *nant* „înalt" (h. 60) şi *añínos* „miros" vb. (h. 77), la munte se zice *mă preumblu* „mă plimb" (h. 96), țăranii zic *ducă-se pe pustii, boala copiilor* „epilepsie" (h. 119), popular se zice *cămeşă* „placentă" (h. 207), în Moldova se zice *cumătre* „cumetre" s.f. pl. (h. 221), *mor* spun eu, poporul zice *moriu* (h. 285); *A*: nu cunoaşte cuvântul *coapsă* din satul natal (h. 56), țăranii zic *stropşeală, călcătură* „epilepsie" (h. 119), în satul natal se zice *deştiu; deşte* „deget; degete" (h. 50), *greoaie, într-altă stare* „(femeie) gravidă" (h. 206), *bitang* „copil din flori" (h. 211) şi *copil de țîță* „sugar" (h. 226), popular se zice *copîrşeu* „sicriu" (h. 297) şi *progadie* „cimitir" (h. 301)[8].

În continuare, vom trece în revistă, în mod selectiv[9], o serie de heteromorfisme 1, rezultate în urma comparării idiolectelor scriitorilor cu graiurile populare locale:

– *B*: absența „palatalizării" labialelor (prezența fenomenului fiind semnalată, în diferite stadii, şi în graiurile munteneşti, inclusiv în cele din zona de origine a scriitorului), vezi h. 34, 47, 73, 92, 218, 219 etc.; prezența fenomenului de propagare a nazalității în cuvinte de tipul *genunchi* (absența fenomenului fiind generală în graiurile munteneşti), vezi h. 57; ocurența formelor *degete, picioare* (formele *deşte, picere* fiind caracteristice graiurilor populare), h. 50, 55; diferențierea formelor verbale de pers. a III-a sg. şi pl. ale verbelor de conjugarea a II-a, a IV-a (omonimia aceloraşi forme fiind o trăsătură diagnostică a graiurilor munteneşti), h. 74, 105, 107; caracterul specific al consoanei *ş* evidențiat în forme ca *naş* (sg.) – *naşi* (pl.) (h. 217), *naşă* (sg.) – *naşe* (pl.) (h. 217) (în raport cu graiurile munteneşti, considerate domeniul predilect al consoanelor „moi"; trebuie semnalată, însă, prezența şi în unele graiuri munteneşti a unor forme identice cu cele furnizate de *B*, dar nu în graiurile din

[7] Afirmațiile scriitorilor sunt confirmate, în general, de datele din ALR I referitoare la graiurile populare.

[8] Am literarizat, în cele mai multe cazuri, transcrierea fonetică originară.

[9] Am reținut în primul rând fenomenele „importante" pentru dialectologie. Nu am reținut, însă, şi heteromorfisme 1 de natură lexicală; de altfel, unele dintre cele mai importante apar în comentariile, citate, făcute de scriitorii chestionați.

zona de origine a scriitorului);

– *S*: absenţa „palatalizării" labialelor (prezenţa fenomenului fiind o caracteristică a graiurilor moldoveneşti); prezenţa africatelor *ĉ, ĝ* (evoluate în graiurile moldoveneşti – fapt diagnostic – la fricative secundare); consoana *ş* nu este „dură", ca în graiurile moldoveneşti (*moaşă* (sg.) – *moaşe* (pl.), h. 212);

– *A*: absenţa „palatalizării" labialelor (labialele „palatalizate" în stadii diferite fiind o caracteristică a graiurilor ardeleneşti); absenţa fenomenului de palatizare a dentalelor *t, d* (prezenţa fenomenului, în diferite stadii de evoluţie, fiind, de asemenea, o particularitate a graiurilor populare din Transilvania) (exemplu h. 29).

La această listă de heteromorfisme 1 trebuie adăugate şi faptele lingvistice conţinute de „corespondenţele" (în accepţia dată aici termenului) care opun realizări duble, fluctuante, alternative, de o parte – în idiolectele scriitorilor –, şi realizări unice, de cealaltă parte – în graiurile populare: forme verbale iotacizate şi neiotacizate (h. 106, 107) pentru *B*; vocale finale (*-ă, -e*) închise (exemplu h. 20) şi intacte (exemplu h. 7) pentru *S*; monoftongarea diftongului *oa* (exemplu h. 4) şi menţinerea lui (exemplu h. 17) sau *k̑* > *t* (exemplu h. 53), *k̑* = *k̑* (exemplu h. 48) şi *ĝ* = *ĝ* (în toate formele care îl conţin) pentru *A*.

În ciuda faptului că analiza materialului evidenţiază un număr considerabil de trăsături comune idiolectelor scriitorilor şi idiomurilor populare (= *izomorfisme 1*), lista de heteromorfisme 1 prezentată mai sus (inclusiv observaţiile aparţinând scriitorilor chestionaţi) conţine argumentele lingvistice necesare şi suficiente, credem, pentru a susţine existenţa unor varietăţi lingvistice (*B, A, S*) distincte în raport cu graiurile populare locale.

Existenţa unui „accent localnic", constatată de Sextil Puşcariu în idiolectele scriitorilor chestionaţi pentru ALR I (vezi mai sus), impune considerarea celor trei varietăţi lingvistice identificate mai sus dintr-o perspectivă diatopică. Investigarea datelor lingvistice din acest punct de vedere pune în lumină trăsături specifice, diferenţiatoare – numite, în conformitate cu terminologia adoptată aici, *heteromorfisme 2*. Prezenţa unor astfel de particularităţi care marchează diferenţierea de natură diatopică a varietăţilor *A, S, B* este semnalată explicit de M. Sadoveanu: „cuvântul *neg* nu se întrebuinţează (în Moldova)" (h. 51), „în Muntenia se zice *ciufulit*" (h. 60), „*gutunar*, ca în Moldova" (h. 112), „*lip* se zice în Moldova, *jeg* – în Muntenia" (h. 131), „în Moldova nu se zice *june*" (h. 180), „*cumătre* (s.f. pl.) se zice în Moldova" (h. 221), „*mancă* se zice în Moldova" (h. 222), „*starpă* este forma moldovenească, forma muntenească este *stearpă*" (h. 225). Prezentăm în continuare alte heteromorfisme 2: pronunţia prepoziţiilor *de, din: dă (B) – di (S) – de (A)* (h. 9); *dîn (B) – din (S, A)* (h. 211); diftongul *îi* în *mîini* (pl.) *(B)* – *î* etimologic *(S, A)* (h. 49); accentuare paroxitonă în *míros* (h. 77) şi *bólnav* (h. 133) *(S)* – accentuare oxitonă (*B; A* numai pentru

miros); ă protonic > *a (S)* – *ă* menținut *(B, A)* (h. 27, 30); *ĝ>j (A)* – *ĝ* conservat *(S, B)* (în toate formele care conțin sunetul menționat); caracterul „moale" al consoanei *ș* evidențiat de omonimia formelor de singular și plural ale unor substantive feminine de tipul *moașe* (h. 212), *nănașe* (h. 217) *(A)* – tratamentul aceleiași consoane a fost precizat mai sus pentru *S* și *B*; *gingie (B)* – *gingină (S)* – *jinjeu (A)* (h. 32); *burtă, pîntec (B)* – *pîntece (S)* – *foale (A)* (h. 42); *țață* „termen de adresare pentru sora mai mare" *(B)* – *leliță, țață (S)* – *nană (A)* (h. 164); *chel (S,B)* – *pleșuv (A)* (h. 12); *nădușeală, sudoare (B)* – *sudoare (S, A)* (h. 4); *cocoașă (B)* – *gheb (S)* – *gheb, pup (A)* (h. 41); *ficat (B, A)* – *mai (S)* (h. 46); *rinichi (B)* – *rărunchi (S, A)* (h. 48); *chior (S, B)* – *orb de un ochi (A)* (h. 87); *bolnav (S, B)* – *beteag (A)* (h. 133); *pojar (B, A)* – *cori (S)* (h. 115); *naș (B)* – *nănaș (A, S)* (h. 216); *cimitir (B, A)* – *țintirim (S)* (h. 301) etc.

Dacă s-ar alcătui hărți pentru fiecare dintre fenomenele enumerate mai sus, așa cum se procedează cu trăsăturile lingvistice ocurente în graiurile populare locale pentru stabilirea unităților dialectale (locale), suprapunerea acestor hărți ar permite individualizarea, din punct de vedere diatopic, a varietăților lingvistice *A, S, B*.

Pe de altă parte, numărul de trăsături discriminatorii (heteromorfisme) este mai mic în varietățile *A, S, B* decât în graiurile populare; mai mic este și numărul de realizări diferite ale trăsăturilor „corespondente" din varietățile *A, S, B*: de exemplu, africatele *ĉ, ĝ* au două tipuri de realizări (*ĉ, ĝ* în *S, B* și *ĉ, j* în *A*) față de cinci în graiurile populare locale (în cele cinci subdialecte dacoromâne).

În bună parte, *heteromorfismele 2* enumerate mai sus sunt trăsături lingvistice comune varietăților *A, S, B* și graiurilor populare. Aceste *izomorfisme 1*, cu valoare de *heteromorfisme 2* la nivel diatopic, au, în general, arii mari de răspândire, funcționând, uneori, în calitate de veritabile trăsături diagnostice ale entităților dialectale locale (populare).

Aceste constatări ne permit să afirmăm că variația lingvistică diatopică, definită fie prin numărul trăsăturilor lingvistice discriminatorii, fie prin numărul entităților regionale (locale) identificabile, are o amploare mai mică în cazul varietăților lingvistice reprezentate de idiolectele scriitorilor decât în graiurile populare locale.

În urma analizei întreprinse am identificat trei varietăți lingvistice distincte diastratic, în raport cu varietățile populare locale, și individualizate diatopic. Vom atribui, în consecință, varietățile *A, S, B* în cadrul repertoriului lingvistic, unei unități numite *română regională (RR)*[10], iar varietățile populare, unei alte

[10] Termenul *română regională* a fost folosit de V. Iancu, *Dall'idioletto alla lingua. Il romeno regionale*, în *XIV Congresso internazionale di linguistica e filologia romanza*, Napoli, 1974; vezi *Atti*, vol. II, 1976, p. 291-296.

unităţi – *dialect (D)*. Termenii propuşi marchează exclusiv calitatea de unităţi distincte şi amploarea diferită a variaţiei lingvistice diatopice.

În cercetările de dialectologie se invocă adesea, mai ales în legătură cu raporturile dintre diferitele varietăţi lingvistice, prezenţa, în repertoriul verbal, şi a unei alte unităţi – limba standard (literară). Fără a avea întotdeauna o definiţie explicită, limba standard denumeşte, în astfel de împrejurări, norma supradialectală în general şi constituie, ca atare, etalonul, modelul coercitiv, canonic al celorlalte varietăţi lingvistice din repertoriul verbal, asupra cărora îşi exercită presiunea constantă. Dar în acest caz raporturile dintre limba standard şi celelalte unităţi ale repertoriului verbal se plasează, într-un mod neconvenabil aici, pe planuri diferite, ca raporturi între „limbă abstractă" şi „limbă concretă" sau între „limbă scrisă" şi „limbă vorbită". Dacă este adevărat, însă, că limba standard este „o încarnare ideală"[11], lipsită de variaţie dialectală (semnificativă), a normei prescriptive, în circumstanţe comunicative definite (discursuri oficiale, conferinţe academice, comunicate la radio etc.), atunci varietăţile *A, S, B* nu pot fi considerate, credem, ca mostre (ideale) de limbă standard, întrucât acestea conţin norme descriptive individualizate diatopic.

Am arătat mai sus că variaţia lingvistică diatopică este mai redusă în varietăţile *A, S, B* decât în graiurile populare. Chiar „seriile de sinonime" a căror prezenţă a fost semnalată de Sextil Puşcariu (vezi mai sus) contribuie, într-o măsură, la diminuarea posibilităţii de a determina diatopic varietăţile menţionate (de exemplu, *coşciug, sicriu, raclă: B; sicriu, raclă: S; sicriu* şi, popular, *copîrşeu: A*, h. 297). Am semnalat, de asemenea, împrejurări în care prezenţa regionalismelor în vorbirea oamenilor cultivaţi este practic nulă; semnalăm în plus, sub titlu de exemplu, un text al lui I. Minulescu[12] – reproducere pe disc a unei emisiuni radiofonice din 1928 – care conţine numai o singură ocurenţă a pronunţiei *dă*[13] (din 7 ocurenţe ale prepoziţiei), numai pronunţia *din*, ocurenţa articolului hotărât enclitic *-l* (absent în varietăţile *A, S, B*, vezi h. 185) etc. Vom conveni să atribuim limbii standard *(LS)*, în limitele lucrării de faţă, accepţia de *varietate lingvistică (orală) deregionalizată a repertoriului verbal, actualizare unică şi uniformă a normelor prescriptive*[14]. Cu alte cuvinte, neavând prin

[11] V. Iancu, *op. cit.*, p. 292.

[12] A. Avram (coord.), Laurenţia Dascălu-Jinga, Mirela Teodorescu, Anca Ulivi, *Antologie fonetică a limbii române*, Bucureşti, 1988, p. 75-76.

[13] Acest fonetism muntenesc este asociat, în acelaşi vers, cu alt regionalism fonetic, cu origine moldovenească, însă: accentuarea proparoxitonă a cuvântului *bolnavă*.

[14] În datele publicate în ALR I există indicii ale existenţei unei astfel de varietăţi supraregionale – actualizare a normelor prescriptive în vigoare atunci: *heteromorfismele 1* (şi, în primul rând, cele care, la nivelul diatopic, sunt *izomorfisme 2)*; nu am întreprins o cercetare sistematică a lor pentru a nu depăşi cadrul sincronic impus, prin atragerea inerentă în discuţie a

definiție variante teritoriale, *LS* nu poate oferi argumente lingvistice pentru identificarea originii regionale a celor care o utilizează.

Specificarea caracterului uniform, invariant al *LS* implică luarea în considerație a variabilității (respectiv, nonvariabilității) diatopice în calitate de trăsătură distinctivă pentru determinarea (caracterizarea) unităților componente ale repertoriului verbal. Din acest punct de vedere, *LS* se opune (ca nonvariabilă diatopic) celorlalte două unități ale repertoriului verbal – *RR* și *D*.

Pornind de la datele oferite de ALR I obținem, așadar, următorul model descriptiv al repertoriului lingvistic românesc:

LS
RR
D

Plasarea unităților repertoriului verbal într-un triunghi ar ilustra mai bine descreșterea progresivă a variației diatopice dinspre bază, unde s-ar situa *D* cu varietățile sale locale, spre punctul de intersecție a celorlalte două laturi, punct cu variabilitate diatopică nulă, unde s-ar situa *LS*. În funcție de distanța lingvistică, stabilită în termeni cantitativi, față de varietățile dialectale (locale), varietățile *A, S, B* pot fi plasate diferit în modelul propus.

Modelul prezentat mai sus este parțial, pentru că are în vedere numai varietățile lingvistice identificabile pe baza datelor din ALR I. Utilizând alte surse de material pot fi izolate și incluse ca atare în repertoriul verbal și alte varietăți lingvistice (dialecte populare regionale, interdialectale etc.). Este, pe de altă parte, un model unidimensional, întrucât ia în considerație, ca trăsătură distinctivă, numai variabilitatea diatopică.

Referirile la „vorbirea populară" pe care le fac cei trei iluștri informatori (vezi mai sus) conțin adesea o determinare de ordin sociocultural și, implicit, o disjungere diastratică a varietăților culte și populare. De altfel, autorii ALR I au avut în vedere, în mod programatic, reprezentarea în atlas a două tipuri de varietăți lingvistice: „limba claselor culte" și „vorbirea țărănească" (vezi mai sus). Se impune, așadar, ca, în determinarea unităților lingvistice din repertoriul verbal, să fie luat în considerație și un factor de ordin sociocultural: gradul (superior) de cultură, de instrucție formală. Din acest punct de vedere, *LS*, ca actualizare a unor norme prescriptive care trebuie însușite într-un îndelungat proces de învățare, este o „limbă" a vorbitorilor superior instruiți. Prin urmare, *LS* și *RR* se grupează împreună, în modelul propus, ca „limbi" ale elitei culturale, în opoziție cu *D* – „limbă" aparținând vorbitorilor fără instrucție superioară.

unor chestiuni de ordin diacronic privitoare la modul de constituire a diferențelor și asemănărilor dintre varietăți avute în vedere, la modul de constituire a normei descriptive etc.

Alte comentarii aparținând scriitorilor chestionați pentru ALR I (de exemplu, referirea pe care o face I. A. Brătescu-Voinești la un „grai intim", h. 15) ne determină să asociem celor doi factori (de natură diatopică și, respectiv, diastratică) pe care i-am folosit mai sus la caracterizarea unităților lingvistice ale repertoriului verbal, un al treilea – de ordin stilistic. Prin determinare stilistică înțelegem, aici, exclusiv caracterizarea unei varietăți lingvistice cu ajutorul unui atribut conținut de o scală de valori cuprinse între polii formal și informal. Din acest punct de vedere, *LS* este o „limbă" formală, deoarece toate situațiile de comunicare în care este utilizată, conform observațiilor făcute (vezi mai sus) sunt formale, solemne. Pe de altă parte, în conformitate cu metodologia „clasică", anchetatorii solicită în timpul anchetelor (și notează ca atare) actualizarea varietății locale curente, folosite în mod obișnuit de membrii respectivei comunități lingvistice; de aceea, varietățile populare locale reprezentate în ALR I (și reunite, mai sus, sub *D*) sunt („limbi") nonformale din punct de vedere stilistic. În schimb, în absența oricăror date privind protocolul de anchetare a scriitorilor, determinarea stilistică a varietăților *A*, *S*, *B* (reunite, mai sus, în unitatea *RR*) este mai dificilă. Există, însă, date directe (în afara numărului important de regionalisme) care facilitează determinarea stilistică a *RR*: termenii de adresare care, în general, au valoare diagnostică pentru identificarea diferitelor stiluri (registre) – furnizați de cei trei scriitori în cursul anchetei – nu aparțin, în mod cert, unui stil formal (vezi, de exemplu, h. 162, 164, 202, 203). Prin urmare, se poate afirma cu destulă certitudine că *RR* este, din punct de vedere stilistic, de asemenea, o „limbă" nonformală.

Prezentăm în încheierea analizei efectuate asupra componenței repertoriului verbal oral pe baza datelor furnizate de ALR I următorul tablou (în care I = determinarea geografică: variabilitate diatopică, II = determinarea socio-culturală: grad superior de educație formală a vorbitorilor, III = determinarea stilistică: formal) însoțit de câteva observații finale:

	I	II	III
LS	–	+	+
RR	+	+	–
D	+	–	–

1. Pe baza acestui tablou pot fi formulate definiții explicite pentru toate varietățile identificate în urma analizei lingvistice întreprinse: *LS* = varietate lingvistică formală, invariabilă din punct de vedere diatopic, aparținând elitei culturale; *RR* = varietate lingvistică nonformală, variabilă din punct de vedere diatopic (deținând variante regionale), folosită de intelectuali; *D* = varietate lingvistică nonformală, variabilă din punct de vedere diatopic (deținând variante regionale, locale) aparținând vorbitorilor neinstruiți.

2. *LS* şi *RR* nu au, conform tabloului prezentat, decât o singură trăsătură comună, deoarece datele furnizate de ALR I nu permit identificarea unei varietăţi lingvistice formale folosite de scriitori. S-a arătat însă (vezi mai sus) că, în circumstanţe comunicative formale, vorbitorii aparţinând elitei culturale utilizează varietăţi lingvistice (practic) deregionalizate, identice, aşadar, din punct de vedere tipologic, cu *LS*. În aceste condiţii, în care distincţia dintre cele două unităţi ale repertoriului verbal este de natură stilistică, în primul rând, *LS* şi *D* pot fi considerate ca varietăţi (stiluri, registre) contextuale distincte. Din punct de vedere sociolingvistic, avem de a face cu o situaţie de („bilingvism" cu) diglosie (cu *LS* asimilată cu varietatea *H* (= high) şi *RR* asimilată cu varietatea *L* (= low), în terminologia lui Ch. Ferguson.

3. Tabloul prezentat reflectă o distincţie netă, maximă între *LS* şi *D*, întrucât cele două unităţi ale repertoriului verbal nu deţin în comun nici o trăsătură. Nici în cazul varietăţilor dialectale locale (reunite sub *D*) nu a fost posibilă, pe baza datelor din ALR I, identificarea unor variante formale. Din punct de vedere sociolingvistic, această situaţie trebuie interpretată, chiar în absenţa variantelor formale ale *D*, în termeni de „bilingvism" (fără diglosie). Distincţia netă dintre o „limbă cultă" şi o „limbă populară" este acceptată, chiar în termeni expliciţi, în literatura noastră de specialitate[15].

Institutul de Fonetică şi Dialectologie
„Alexandru Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, 13

[15] Vezi I. Coteanu, *op. cit.*, p. 221.